

Predhodna objava/1.03

Ana Mlinar

OBNOVA HIŠE ČIGOĆ 26, NARAVNI PARK LONJSKO POLJE

Eden od ciljev konservatorske stroke je obnova in revitalizacija kulturne dediščine. Zaradi vrste negativnih okoliščin v vaških naseljih, od ekonomskih do demografskih, kakor tudi zaradi pomanjkanja sredstev na ravni republike, so obnovljene stavbe ljudske arhitekture zelo redke.

Zato je obnova celotne stavbe in njene ožje okolice povod za predstavitev metodologije dela, težav, rezultatov in nove namembnosti.

Ena od domačij je bila obnovljena v naselju Čigoć na območju Naravnega parka Lonjsko polje, v obdobju med letoma 1997 in 1999.

Park se nahaja na poplavnem območju ob Savi, med Siskom in Gradiško, ki je zaradi naravnega ravnotežja ter periodičnega poplavljanja ohranilo svojo biološko raznolikost, na primer številne rastlinske in živalske vrste, ki so v Evropi izumrle že pred tridesetimi in več leti.¹

Znotraj parka se nahaja tudi petnajst vaških naselij ob levi obali reke Save, z nizom ohranjenih elementov v povezavi z življenjem človeka ter njegovim bivanjem ob reki in močvirnih poljih. Zato je tam kot le malo kje pestra kulturna krajina, v kateri sta še ohranjena tradicionalni način življenja in obdelovanje zemlje z visoko ravnijo ekologije. V tej mozaični pokrajini izstopa tradicionalna živinoreja s starimi pasmami domačih živali, kot sta znani križanec domače svinje z divjo ter posavski konj. Arhaični način živinoreja z mešanimi krdeli svinj, konj, krav in gosjih jat na zelo velikih pašnih površinah predstavlja enega od redkih ohranjenih starosrednjeevropskih pašnih pejzažev.²

Gre za evropsko posebnost in dediščino globalnega Pomena. Mednarodno združenje za varstvo narave je park uvrstilo med sedem primerov, ki predstavljajo

najboljše načrtovanje ohranjanja narave v ruralnih območjih Srednje in Vzhodne Evrope.⁴ Vsi podeljeni statusi in priznanja obvezujejo k visoki stopnji varovanja vse tiste, ki gospodarijo, upravljajo, uporabljajo, raziskujejo ali indirektno vplivajo na kvalitete parka. Problematika varovanja in predvsem uporabe v skladu z naravnim ravnotežjem ali načrtovanim razvojem in tudi problematika dobre prezentacije kulturnih in naravnih danosti sta torej zelo prisotni.

Z ustanovitvijo Javnega zavoda naravni park Lonjsko polje je urejeno tudi vprašanje glavnega skrbništva oz. prepoznavanje ter sistemsko reševanje obstoječih težav. Naselje v tem zelenem in mirnem pejzažu nedvomno bogati celoten prostor in prispeva k njegovi raznolikosti. Obdelane njive, pisana cvetlična polja in poti dajejo Lonjskemu polju prepoznavno obarvanost in specifično krajinsko sliko. Slikovito je stavbarstvo iz lesa: nadstropne hiše, hlevi, svinjaki, seniki in vodnjaki. Najstarejši objekti so zgrajeni ob koncu 18. stoletja, največ pa jih je iz 19. stoletja.

Poleg prostorskih in stavbnih lastnosti, načina življenja in gospodarjenja na starih agrarnih temeljih so se ohranila tudi rokodelska znanja, še posebno tekstilno, ter pesmi, plesi, šege in navade ter mnoge druge oblike ljudske ustvarjalnosti.

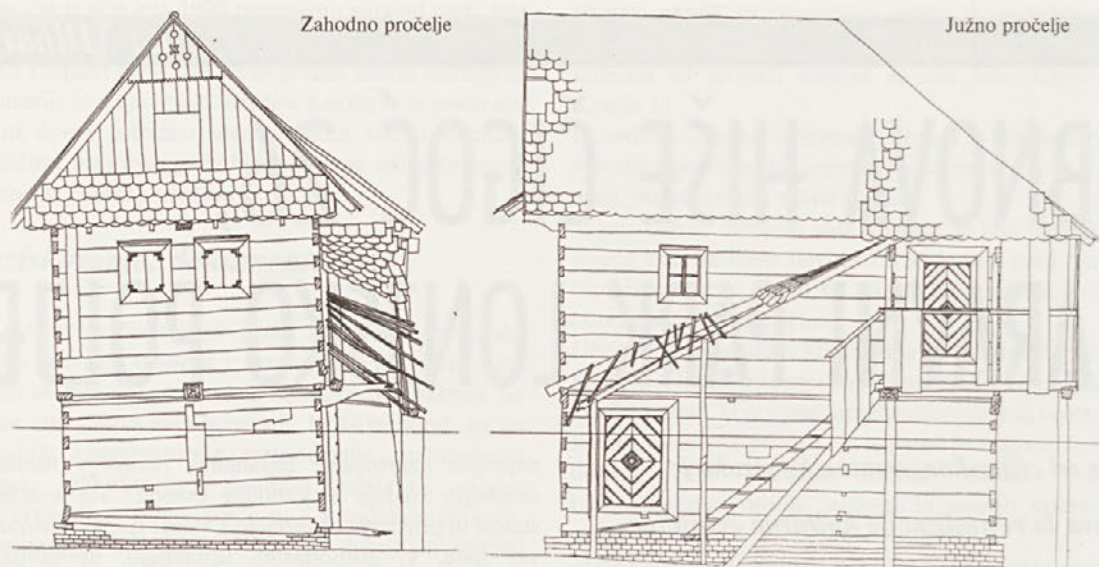
Čeprav tvori kulturna dediščina skupaj z naravno pomembno celoto, edinstveno na Hrvaškem, pa tudi v Evropi, je njeno stanje nezadovoljivo, saj so številne hiše in gospodarstva zapuščena, sanacijski in varstveni ukrepi pa zelo redki oziroma največkrat izvedeni v neskladju z izvornimi materiali in gabariti. Obstajajo tudi predsodki in negativno stališče do tradicionalnega stavbarstva, pa tudi do lesa kot gradbenega materiala, zato ga v primerjavi z opeko ali betonom podcenjujejo. Pozitivnejši odnos vseh družbenih dejavnikov do vaških kvalitet je pogoj za ohranitev posameznih elementov kulturne dediščine.

1. Schneider - Jacoby Martin & Ern Hartmut, Park prirode Lonjsko polje, raznolikost uvjetovana poplavljanjem, Hrvatsko ekološko društvo, Zagreb 1993.

2. Gugić Goran, Tradicionalno pašarenje u parku prirode kao turistička atrakcija, V: Bilten parka prirode Lonjsko polje, vol. 1, Jasenovac 1999.

3. Schneider - Jacoby Martin, Vrijednosti Parka prirode Lonjsko polje i poplavnog područja rijeke Save (Posavine), V: Bilten parka prirode Lonjsko polje, vol.1, Jasenovac 1999.

4. glej opombo 1

Hiša številka 26, izrazito slabo stanje (posneto pred obnovo), arh. načrt S. Jović, 1995 (zahodno pročelje, na katerem je viden nagib).

Najbolj sprejemljiv model varovanja vseh kvalitet je integralna zaščita naravne in kulturne dediščine.

Čigoč je za Posavino tipično vaško naselje, nastalo ob samem vodotoku. Leži v zahodnem delu naravnega parka Lonjsko Polje. Je blago podkvaste oblike, ki spremlja obliko starega savskega rokava Tišina, imenovanega tudi Stara Sava ali Jarak. Do danes je ohranjena značilna matrica enostranskega naselja ob cesti. Domačije so gosto nanizane, postavljene na iztegnjenih parcelah, ki se na ožji strani dotikajo prometnice. Stanovanjske stavbe so večinoma nadstropne, imenovane *čardaki* ali *hiže na trem*, njihova povprečna starost pa je približno dvesto let. Zgrajene so iz hrastovih brun, na pročelju pa imajo poudarjene zaščitne strešice, stopnice, preddverje in okrasne detajle. Poleg stanovanjske stavbe se na vsaki domačiji nahaja še nekaj stavb, potrebnih za delovna opravila, spravilo blaga, orodja in različnega premoženja. Zaradi ohranjenih značilnosti tradicionalnih vaških elementov ter zanemarljivega števila novih in netipičnih zgradb, je bil Čigoč uvrščen na seznam zavarovanih naselij. Glede na velikost vaškega prostora ter število hiš spada med manjše vasi v okviru ravninskega dela Hrvaške. Žal je zapuščen tretjina hiš, pa tudi precej preostalih se uporablja le občasno. Cilj najnovejših akcij je zato revitalizacija ter podpora tistemu delu prebivalcev, ki želi tam živeti in gospodariti.

Pomembne so tudi nove kulturne in turistične vsebine v vasi, pa čeprav so šele v povojih. Družina Rastovec je za potrebe kmečkega turizma obnovila nadstropno hišo.⁸ Etnografska zbirka družine Sučić je nastala iz velikega števila ohranjenih uporabnih predmetov, pohištva, noš, orodja, različnih pripomočkov in drugih, za te kraje značilnih predmetov. Danes je dovolj raznolika in bogata ter kot pomembna krajevna kulturna vsebina dostopna javnosti.⁹

Zaradi vrste naravnih pogojev skoraj na vsaki zgradbi gnezdijo bele štoklje, tako da je bil leta 1994 Čigoč proglašen za Evropsko vas štokelj.¹⁰

Ob dnevu proglastitve oziroma ob dodelitvi diplome

junija 1994 so za prebivalce, številne goste in strokovnjake pripravili predstavitev naravne in kulturne dediščine Čigoča.¹¹

Slovesnost so organizirale pristojne strokovne ustanove na ravni republike, županije, občine ter predstavniki vasi, v njej pa so na določen način sodelovali tudi vsi prebivalci.

Regionalni zavod za varstvo kulturnih spomenikov v Zagrebu (danes Konservatorski oddelek) je izdal brošuro o kulturni dediščini, v kateri je izpostavljena potreba po ohranitvi in obnovi kulturne dediščine. Krajanje je tudi povabil k sodelovanju pri slovesnosti, izboru inventarja za posamezne hišne razstave ter jih spodbudil k prezentaciji družinske dediščine.¹²

Večje število domačij se je spremenilo v prave žive muzeje s hišnim inventarjem, domačini v nošah pa so demonstrirali posamezne domače obrti (rokodelstva) ali pa po lastnih domačijah vodili obiskovalce. Dan proglastitve se od takrat praznuje vsako leto in vedno spodbuja k ohranitvi naravne in kulturne dediščine.

Slabo stanje stavbne dediščine ter propadanje zaradi zapuščenja kot tudi prodaja in namerno rušenje stavb so že od nekdaj zaskrblijujoči. To bi bilo še posebno pogubno za Čigoč, saj bi se z uničenjem stavb zmanjšalo število štokljinih gnezd, s tem pa bi postal vprašljiv tudi pridobljeni status. V iskanju novih vsebin je Konservatorski oddelek v Zagrebu v letih 1995 in 1996 pripravil vse potrebno za obnovo in revitalizacijo ene od domačij. Izhodišče je bilo, da ima Čigoč pogoje za varovanje tako naravnih kot kulturnih lastnosti, da pa je stavbni fond zelo zapuščen in je zato obnova najboljša vzpodbuda in najbolj prepričljiv primer za ohranitev dediščine.

Domačija št. 26 je izpolnjevala vrsto formalnih, strokovnih in pravnih pogojev, saj je tipična za ta kraj in ima lastnosti kulturne dediščine¹³, poleg tega pa je natisnjena in prepoznavna na plakatu ter Listini ob proglastitvi za Evropsko vas štokelj, v javnih glasilih in strokovni literaturi. Glede na to, da ni bila naseljena, ji je bilo mogoče dati javno funkcijo, kar je bil tudi pogoj

Hiša številka 26 - potek del, foto: Ana Mlinar, X-1997

za financiranje iz državnega proračuna.

Čeprav je bila v zelo slabem gradbenem stanju, je ohranjena v izvorni obliki.

Domačija je dovolj velika, da se lahko v njej zadržujejo obiskovalci, sprejme pa lahko tudi večje skupine. Ohranjene so gospodarske stavbe, dva vodnjaka in sadovnjak. Locirana je v delu naselja, kjer je največja koncentracija štorkljinih gnezd, gnezdi pa sta tudi na hiši in na hlevu. Z lastnikom nam je uspelo doseči najemni dogovor.

Hiša je potegnjena v globino parcele in s krajšo stranjo obrnjena proti cesti. Zgrajena je l. 1867, v njej pa je vse do leta 1938 prebivala zadruga Miletičev. Gre za leseno nadstropno stavbo manjših dimenzij (7 x 4,8 m), ki ima v pritličju en prostor, v nadstropju pa dva, z bočnim enoramnim stopniščem. Temeljna konstrukcija je sezidana iz ročno izdelane opeke, debeline približno 30 cm in zelo majhno globino. Nadzidek je prav tako grajen z opeko z vezivom iz zmesi mulja in savskega peska. Nanj je položen lesen tram »donja šiba« ali »pocek«.

Konstrukcija je iz hrastovih brun, debeline približno 8 cm, širine med 19 in 17 cm, z vogalno »nemško« vezavo, ki je po dolžini učvrščena z lesenimi klini – mozniki. V nadstropju bruna povezuje vertikalni vezni tram.

V višini stropa pritličja in nadstropja je na polovici hišne razdalje tram, ki drži celotno konstrukcijo. Strešna kritina je iz ročno izdelanega bobrovca, enojnega kritja. Pritličje, »šuta«, je bilo prvotno v funkciji mizarske delavnice. Do obnove je bil ohranjen ves inventar (mizarski delovni pult in različno orodje). V nadstropju je bivalni prostor, imenovan »hiža«, in zunanji prostor z

gankom, ki ima na koncu stranišče.

Tla so v pritličju iz zbite zemlje, v nadstropju so čez zemljo položene deske, na podstrešju pa so le-te položene z utorom na »pero«.

Hiša ima značilno oblikovano zunanjšino, simetrično razporejeno dvoje majhnih oken s polkni v nadstropju,

5. Konzervatorski oddelek v Zagrebu je naselje Čigoč proglasil za kulturno dobro z Odločbo št.: UP/I-612-08/ 98-01/321, K1: 532-19-04-98-01/ 98 /AM / BS.

6. Hiša Nevenke in Zvonka Rastovca je bila razglašena za kulturni spomenik z Odločbo št.: UP/I-612-08/ 98-01/144, K1: 530-19-03-97-03-98-1/AM/BS (Konzervatorski oddelek v Zagrebu).

7. Etnografska zbirka družine Sučić je zavarovana z Odločbo številka: UP/I-612-08/98-01/ 242, K1: 532-19-03-98-1/ AM /BS (Konzervatorski oddelek v Zagrebu).

8. Zaradi koncentracije štorkljinih gnezd so strokovnjaki ornitologi razglasili Čigoč za Evropsko vas štorkelj. (Martin Schneider - Jacoby, ornitolog, vodja projekta ob podpori Združenja evropske naravne dediščine EURONATUR).

9. Petrić Ksenija, Mlinar Ana, Čigoč, Evropsko selo roda; prezentacija i očuvanje tradicijske kulture Lonjskog polja, V: Informatica Museologica 24 (1-4) 1993, MDC, Zagreb 1994.

10. Petrić Ksenija, Mlinar Ana, Čigoč, Evropsko selo roda, Regionalni zavod za zaščito spomenika kulture, Zagreb 1994.

11. Ohišnico številka 26 (lastnik Stjepan Laktašić, skrbnik Vesna Podnar) je Konzervatorski oddelek v Zagrebu razglasil za kulturni spomenik z odločbo številka: UP/ I-612-08/97-01/162, K1: 532-19-03/ 97 /AM / BS.

12. Statična ekspertiza Božica Marić, dipl. ing. gradb., CONEX, d.o.o., Zagreb.

13. Petrić Ksenija, Mlinar Ana, Park prirode Lonjsko polje, Čigoč br. 26, Studija obnove i revitalizacije- konzervatorska dokumentacija, Državna uprava za zaščito kulturne i prirodne baštine, Zagreb 1994.

Po obnovi hiše so se vrnila štorke in celotna domačija je postala zanimiva za obiskovalce, foto: Ana Mlinar, VII-1999.

slikovito oblikovana vrata s poudarjeno geometrijsko izrezljanim osrednjim delom. Na pročelju so preprosti okraji: rezbarski zaključek slemenske lege in napušč glavnega pročelja, izrezljan z motivi krogov in križcev. Stanje pred obnovo je bilo ocenjeno kot zelo slabo z znaki ogroženosti.¹⁴

Največjo skrb je zbuvala zmanjšana nosilnost zaradi globinskih poškodb konstrukcije in pomanjkanja glavnih nosilnih elementov.

Očitne so bile površinske poškodbe brun in konstrukcije, les je gnil, lišaji in mahovje so načenjali površinsko plast. Zaradi deloma razkrite strehe je bilo močno poškodovano ostrešje, zlasti nad gankom.

Projekt obnove je temeljil na konservatorskih pogojih, definiranih v študiji z obsežno etnografsko, zgodovinsko, prostorsko-gradbeno, arhitekturno in fotografsko dokumentacijo, zbrano na terenskih raziskavah.¹⁵

Na podlagi podrobne konservatorske dokumentacije je izdelan tudi arhitekturni projekt z vsemi tehničnimi podrobnostmi glede realnega stanja, količine materialov, instalacij in sanitarij.¹⁶

Delo se je začelo jeseni 1997, nadaljevalo v gradbeni sezoni naslednjega leta, končano pa je bilo maja 1999.¹⁷ Zajemalo je sanacijo temeljev, zamenjavo gnilih desk, statično utrditev s klini, zamenjavo elementov strešne konstrukcije, pokrivanje strehe s staro strešno opeko, rekonstrukcijo stopnišča, preddverja v nadstropju in stranišča. Obnovljeni so bili vsi poškodovani konstrukcijski elementi, manjkajoči deli pa rekonstruirani po vzoru izvornih oblik, materialov in

načinov obdelave.

Zaradi predvidene javne namembnosti je bilo treba zagotoviti najnujnejše bivalne in higienske standarde, kot npr. stranišče v pritličju, ki ga prvotno seveda ni bilo, ter električno napeljavo s priključkom za telefon. Podstrešje je toplotno izolirano, na novem podu iz desk v nadstropju ni več nabite zemlje, pa tudi pritličje je opečno tlakovano.

Temelji so betonski, na njih je zgrajen nadtemeljni zid iz stare opeke. Med postavitvijo temeljev je bila hiša dvignjena, vsi manjkajoči elementi pa rekonstruirani.

Nadstropje je po starem receptu in tehnologiji ponovno ometano z ilovico.

O poteku del je posnet tudi dokumentarni film, ki prikazuje vse pomembnejše faze obnove in rekonstrukcije ter dokončno ureditev notranjega prostora in dvorišča.¹⁸

Ob detajlni obnovi hiše so bila najnujnejša dela opravljena tudi na hlevu. Parcela je zravnana in bočno ograjena s plotom, vzporedno z ulico pa je postavljena ograja iz letvic.

Domačija ima javno funkcijo, namenjena je obiskovalcem, ki lahko v njej dobijo informacije o kulturni in naravni dediščini Lonjskega polja. Mizarska delavnica v pritličju stanovanjske hiše je rekonstruirana ter opremljena z ohranjenim inventarjem.

Vsa dela je ob pomoči nekaj donatorjev financiralo Ministrstvo za kulturo. Del stroškov izdelave dokumentacije je financiral Zavod za varstvo narave pri Ministrstvu za gradnjo in varstvo okolja (danes Ministrstvo varstva okolja in gradenj).

V pritličju je z obstoječimi in nekaj na novo zbranimi predmeti prezentirana mizarska delavnica, foto: Ana Mlinar, II-2000.

Kljub temu, da so že za nami, pa je treba navesti tudi težave, ki so spremljale projekt; od pravno-premoženjskih v fazi priprave fizične obnove, del, povezanih s strokovnimi dilemami, do financ. Težko je bilo najti izvajalce, saj znajo danes le redki delati z lesom po tradicionalni tehnologiji. Demontiranje in ponovno vračanje relativno krhkega materiala zahteva posebno pozornost in večji napor kot delo z novimi materiali, kot sta denimo beton, plastika ipd.

Finančna sredstva pritekajo v omejenih vsotah enkrat letno, ne glede na opravljeno količino dela, nujnost posega ali dela izven popisa stroškov.

Vrednost obnove domačije s pripadajočim zemljiščem je velika v širšem kontekstu varstva kulturne in naravne dediščine, tako na izobraževalnem, vzgojnem in kulturnem nivoju. Njen cilj je spodbuditi:

- preprečevanje rušenja tradicionalnih stavb na račun gradnje novih, našemu okolju najpogosteje tujih,
- vzdrževanje in varstvo stavbne dediščine, ki neusmiljeno propada na območju celotne Hrvaške,
- revalorizacijo preostalega tradicionalnega stavbnega fonda zaradi kulturne dediščine, uničene v vojni (z zemljo so zravnanne številne vasi v Slavoniji, Baranji, Banovini, Liki in Dalmaciji),
- spodbujanje revitalizacije tradicionalnih gradbenih tehnik in opozarjanje na pristop in metodologijo revitalizacije starih lesenih hiš, ki se jim spreminja namembnost.

Hiša je že prevzela novo funkcijo, na zunanjem prostoru domačije pa so organizirana predavanja in pedagoško delo, kot npr. opazovanje štorkelej, risanje, občasne

razstave, igre, folklorni dogodki ipd. Najvažnejši cilji obnove in revitalizacije so izobraževanje, vzpodbujanje podobnih akcij in bogatenje naravnega parka z novimi kulturnimi vsebinami.

Donatorji: Županijski urad za kataster in geodetska dela Sisak, Hrvaško elektrogospodarstvo, Zagreb (DP Elektra Sisak, Sunja in Termoelektrarna Sisak), Conex, d. o. o., Zagreb.

Organizacija, metodologija in nadzor: strokovnjaki Konservatorskega oddelka v Zagrebu,

Ksenija Petrić, dipl. ing. arh., konzervator, višji svetnik, konservatorski nadzor,

Ana Mlinar, etnolog konzervator, višji svetnik, koordinacija projekta.

14. Jović Svetlana, dipl. ing. arh. Park prirode Lonjsko polje, Čigoč br. 26, Arhitektonski projekt, APIS, d. o. o., Zagreb 1995.

15. »Lukinić«, s. p. o. Sisak.

16. Mlinar Ana, Park prirode Lonjsko polje; Čigoč - Europsko selo roda, Obnova tradicijske kuće - Čigoč 26, dokumentarni videofilm, lastna produkcija, 1999.

17. Investitor: Ministrstvo za kulturo Republike Hrvaške.